

мұғалімнің бірлескен іс-әрекетіне деген мұндай көзқарас, әсіресе, сөйлеу және жоғары психикалық функциялардың дамымау белгілерінен басқа, эмоционалды-еріктік салада және қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыруда (мысалы, тұтықпа, риолалия, алалия, дизартрия) анықталған ауытқулар бар логопат балаларды сүйемелдеу кезінде өзекті болады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Глухов, В. П. Формирование связной речи детей дошкольного возраста с общим недоразвитием речи [Текст] / В. П. Глухов. – М. : АРКТИ, 2004. – 168 с.
2. Воловцев, Т. В. Ребенок в инклюзивном дошкольном учреждении [Текст] : методические рекомендации / под. ред. Т. В. Воловцев, Е.Н. Кутеповой. – М.: РУДН, 2010. – 30с.
3. Организация деятельности логопедического пункта. Методические рекомендации/сост.Ерсарина А.К.. – Алматы: ННПЦ КП, 2017г. – 75с.

ӘОЖ 378.24

<https://doi.org/10.53355/o0121-2390-1028-z>

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДА ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУ ТЕЖЕЛІСІ БАР БАЛАЛАРҒА ТҮЗЕТУ ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ

Бесенова Р.Б., Есмолда Е.Қ.

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: nurai_gali@mail.ru

Мақалада мектепке дейінгі ұйымда психикалық даму тежелісі бар балаларға түзету жұмысын ұйымдастыру мәселесі талданған. Авторлар ПДТ балалардың ерекше білім беру қажеттіліктері, оқытудың түзету-дамыту міндеттері не және ПДТ баланың жеке ерекшеліктеріне сәйкес келетін түзету жұмыстарын қарастырады.

Тірек сөздер: мектепке дейінгі ұйым, психикалық даму тежелісі бар бала, ерекше білім беру қажеттілігі, түзету-дамыту жұмысы, мектепке дейінгі инклюзивті білім беру.

В статье проанализирована проблема организации коррекционной работы детей с задержкой психического развития в дошкольной организации. Авторы рассматривают специфические образовательные потребности детей в ПДТ, коррекционно-развивающие задачи обучения и коррекционную работу, соответствующую индивидуальным особенностям ребенка в ПДТ.

Ключевые слова: дошкольная организация, ребенок с задержкой психического развития, особые образовательные потребности, коррекционно-развивающая работа, дошкольное инклюзивное образование.

Summary. *The article analyzes the problem of organizing correctional work for children with mental retardation in a preschool organization. The authors consider the special educational needs of children with PDT, what are the correctional and developmental tasks of learning, and correctional work that corresponds to the individual characteristics of the child with mental retardation.*

Key words: *inclusive education, professional activity, child with special educational needs, correctional and developmental work, pre-school inclusive education.*

Психикалық дамуы тежелген балалар (ПДТ) денсаулық мүмкіндіктері шектеулі балалардың үлкен санатын құрайды. Қазіргі уақытта ПДТ бар балалар саны екі есе өсті және жылдан жылға мұндай балалардың саны өсіп келеді.

Жалпы алғанда, ПДТ бар бала ойлау, есте сақтау, зейін, қабылдау, сөйлеу, адамның эмоционалды-ерік саласының дамуы нормадан артта қалуымен сипаттамалады. Психикалық және танымдық мүмкіндіктердің шектеулері балаға қоғам оған қоятын міндеттер мен талаптарды сәтті шешуге мүмкіндік бермейді. Әдетте, бұл шектеулер алғаш рет ересектер бала мектепке келгенде айқын байқайды.

Мұндай бала әлдеқайда ұзақ уақыт бойы (көбінесе бастауыш мектепте барлық жылдар бойы) жетекші ойын мотивациясы болып қала береді, оқу мүдделері қиын және ең аз дәрежеде қалыптасады. Ерік саланың нашар дамуы (назар аудару, зейінді ауыстыру, табандылық, тапсырманы орындау, үлгі бойынша жұмыс істеу қабілеті) жас оқушыға қарқынды оқу іс-әрекетін толығымен жүзеге асыруға мүмкіндік бермейді: ол тез шаршайды, әлсірейді. Оның жасына байланысты салыстыру, жалпылау, абстракциялау, жіктеу қабілеті жеткіліксіз болғандықтан, бала өздігінен, арнайы педагогикалық көмексіз, мектеп бағдарламасының мазмұндық минимумын игере алмайды және тез арада созылмалы сәтсіздікке ұшырайды. Көбінесе оқудағы қиындықтар сөйлеуді дыбыстық және семантикалық талдаудың әлсіз қабілетімен күрделене түседі, нәтижесінде бала оқу дағдыларын нашар меңгереді, жазбаша сөйлеуді меңгермейді.

ПДТ бар балаларда ерекше білім беру қажеттіліктері бар. Мұны мойындай отырып, біз оқу мерзімдерін механикалық «созу», сыныптардың толықтырылуын азайту, зерттелетін материал көлемінің азаюы тиісті дамыту, түзету және дамыту әсерін бермейді және бере алмайды, өйткені бұл жағдайда ПДТ бар баланың ерекше білім беру қажеттіліктері қанағаттандырылмайды.

ПДТ бар балалардың ерекше білім беру қажеттіліктері

- ✓ Тұрақты танымдық ынталандыру құралы ретінде танымдық белсенділікті ояту;
- ✓ Ой-өрісін кеңейту, қоршаған әлем туралы жан-жақты түсініктер мен түсініктерді қалыптастыру;
- ✓ Жалпы интеллектуалдық біліктерді қалыптастыру (талдау, синтез, салыстыру операциялары, ойлау операцияларының икемділігі);
- ✓ Зияткерлік қызметтің алғышарттарын жетілдіру (зейін, оның барлық нысандарын қабылдау, есте сақтау, т. б.);
- ✓ Мақсатты қызметті, бағдарламалау және бақылау функцияларын қалыптастыру және дамыту;
- ✓ Жеке саланы дамыту (эмоциялар, ерік-жігер, еркін мінез-құлық дағдылары);
- ✓ Сөз функциясын реттейтін коммуникация құралдарын дамыту және өңдеу;

Оқытудың түзету-дамыту міндеттері:

1. Балалардың танымдық белсенділігін дамыту (оқу материалының қолжетімділік қағидаты, «жаңалық» әсері)
2. Жалпы зияткерлік дағдыларды кеңейту
3. Оқу іс-әрекетін қалыпқа келтіру (тапсырмада бағдарлай білуді қалыптастыру, өзін-өзі бақылау мен өзін-өзі бағалауға тәрбиелеу)
4. Сөздікті, ауызша монологиялық сөйлеуді қоршаған шындық туралы білім мен идеяларды байытумен бірлікте дамыту
5. Сөйлеу бұзылыстарын логопедтік түзету
6. Әлеуметтік алдын алу, қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру, дұрыс мінез-құлық

ПДТ балаларға оқытуды ұйымдастыру ерекшеліктері

- Интеллектуалды даму мүмкіндіктері сақталған ПДТ бар балалар үшін интеграцияланған оқыту тиімді;
- Оқытудың түзетушілік бағыты базалық оқу пәндерінің жиынтығымен қамтамасыз етіледі;
- Баланы белсенді сөйлеу ортасына барынша батыру;
- Оқытудың ерекше әдістері (көрнекілік және практикалық әдістерге баса назар аудару);

- Сүйемелдеу қызметі (психолог, логопед, әлеум. педагог);
- Міндетті түзету-дамыту сабақтары.

ПДТ бар балалардың психикалық дамуындағы кемшіліктерді сәтті түзету мен өтеудің маңызды шарты - бұл дұрыс ұйымдастырылған жағдайларда, баланың жеке ерекшеліктеріне сәйкес келетін оқыту әдістерінде, яғни баланың дамуын ынталандыратын және баланың нақты мүмкіндіктеріне сәйкес келетін педагогикалық әсердің жеткіліктілігі.

Қарастырылып отырған балалар санатын оқытудағы негізгі міндет — олардың жеке басын түзету, жағымды ұмтылыстар мен мінез-құлық уәждерін қалыптастыру, сыртқы әлеммен қарым-қатынастың жаңа оң тәжірибесімен байыту құралы ретінде сәтті оқу және сыныптан тыс жұмыстарға жағдай жасау.

Балаларды оқыту мен тәрбиелеуде қиын мінез-құлықтың теріс стереотиптерін бұзуға ықпал ететін жағдайларға мыналар жатады:

- қолайлы жағдай жасау, жұмсақ режим;
- барлық педагогикалық жұмыстың оқыту, түзету-тәрбиелік бағыты;
- оқу іс-әрекетінің табыстылығын қамтамасыз ететін балалардың мүмкіндіктеріне барабар оқыту тәсілдері мен әдістерін қолдану;
- талаптарды саралау және оқытуды дараландыру, оқу бағдарламасын түрлендіру, екінші дәрежелі материал есебінен оның көлемін қысқарту және балалардың білімі мен дағдыларындағы олқылықтарды жоюға уақытты босату;
- балалардың даму деңгейін арттыратын, олардың білімге деген қызығушылығын оятатын сыныптан тыс, факультативтік, үйірме жұмыстарын ұйымдастыру;
- балалардың осы санатымен оқытуды және түзету тәрбие жұмысын ұйымдастыру кезінде психикалық даму ерекшеліктерін, мінез-құлық және оқыту қиындықтарының себептерін есепке алу.

ПДТ бар балалардың оқу материалын сәтті игеруі үшін кез-келген пән бойынша сабақтарда жүзеге асырылатын танымдық әрекеттерін қалыпқа келтіру үшін түзету жұмыстары қажет.

Түзету процесінде технология сабақтары ерекше орын алуы керек, өйткені оларда ақыл-ой жұмысының жалпыланған әдістерін қалыптастыруға мүмкіндік беретін визуалды-пәндік үлгі бойынша іс-шаралар маңызды орын алады.

Ауызша үлгі бойынша іс-әрекетті үйретуге назар аудару керек. Үлгіні табуға, оны нұсқаулықпен байланыстыруға, осы нақты үлгіні не көрсететінін талдауға үйрету керек, яғни оны талдай білу керек.

Үлгі бойынша әрекеттерді алдымен бір тапсырмамен жаттығуларда орындау керек, содан кейін үлгіні бірнеше тапсырмамен жаттығуларға біртіндеп енгізу керек. Бала «Мен үлгідегідей дұрыс жасадым ба?» деп, әрбір жұмыс кезеңінде үлгіге қайтып оралуы керек, бұл мүмкін сәйкессіздіктерді көруге, олардың себептерін табуға және жоюға мүмкіндік береді.

Түзету педагогикасының негізгі міндеттерінің бірі - сөйлеудің реттеуші және бағыттаушы рөлін күшейту, сөйлеу мен балалардың іс-әрекетінің байланысын қалыпқа келтіру [1,2,3]. Сөйлеудің көмегімен ол алдағы жұмыстың барысын қарастырып, жоспарлай алады, оның жеке түрлерін оқшаулай алады, олардың реттілігін белгілей алады, өз қызметінің нәтижесін үлгімен байланыстыра алады. Мұндай балалардан тапсырманы дауыстап ойластыруды, өз әрекеттерін жоспарлауды және соңғы нәтижені болжауды сұраған жөн. Біріншіден, бұл балалардың мұғалім қойған сұрақтарға жауап беруі арқылы жүзеге асырылады, содан кейін бала мұндай тапсырманы өз бетінше орындайды. Сөйлеуді кеңінен тарту негізінде мұғалім балалардың орындалатын іс-әрекеттің мағынасын түсінуіне, жасалған іс-әрекеттердің дұрыстығын (немесе қателігін) түсінуіне, талаптарға сәйкес жұмыс нәтижесін барабар бағалауға қол жеткізеді.

Нұсқаулықпен байланысты қызметті қалыптастыру бойынша түзету жұмыстары балалардың тапсырмаларды толық және барабар түсінуін қамтамасыз етуді көздеуі тиіс,

оларда көбінесе түсіну (әсіресе өз бетінше орындау кезінде) ПДТ бар балалар үшін қиын болатын сөздер мен тіркестер болады. Сондықтан мұғалім мүмкін болатын қиындықтарды алдын-ала біліп, алдымен балаларға түсіну қиын сөздерді, сөз тіркестерін, тұжырымдарды түсіндіреді, содан кейін өз бетінше жасалған жауапқа қажет сұрақ қояды. Егер нұсқаулық қиын тұжырымдалған болса, онда сіз баланың өз сөзімен не істеу керектігі туралы айта алатындығына көз жеткізуіңіз керек.

Балаларды бірнеше тапсырмалармен нұсқауларды орындауға үйретуге көп уақыт бөлу керек. ПДТ бар балаларда нұсқаулық сілтемелерінің бірі жоғалуы мүмкін, сондықтан оларды нұсқауларды мұқият тыңдауға, оны елестетуге және не істеу керектігін есте сақтауға үйрету керек. Сілтемелердің біреуінің жоғалуын болдырмау үшін сіз оқытудың бастапқы кезеңінде келесі әдісті қолдана аласыз: баланың жанына тапсырмалар санына сәйкес мөлшерде таяқшалар қойылады. Бір тапсырманы орындау кезінде бір таяқша жағына қарай жылжиды.

Оқу-тәрбие процесінің маңызды бағыттарының бірі білім алушыларда өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын, өз қызметін ұйымдастыру, жоспарлау, өзін-өзі бақылауды жүзеге асыру дағдыларын қалыптастыру болып табылады.

Өздік жұмыс үшін тапсырмаларды даралау қажет. Осыған байланысты психологтар барлық мұғалімдерге әртүрлі деңгейдегі қиындықтар мен әртүрлі көмек көлемімен дидактикалық материалдарды әзірлеуді ұсынады:

- үлгілер, орындау алгоритмдері бар репродукциялық сипаттағы тапсырмалар;
- үлгіге ұқсас жаттығу сипатындағы тапсырмалар;
- бақылау сипатындағы тапсырмалар және т. б.

Жұмыс бала тапсырма түрін таңдауға саналы түрде қарайтын етіп ұйымдастырылуы керек, яғни, таңдау еркіндігі, көмек және өзара көмек атмосферасын құру.

Өз бетінше танымдық іс-әрекет процесінде ойлау, есте сақтау, зейін, шығармашылық қиял дамиды, практикалық дағдылар мен біліктер дамиды, білімді тәуелсіз толықтыруға психологиялық көзқарас қалыптасады.

Баланың іс-әрекетін дербес іс-әрекеттің барлық компоненттері қол жетімді болатындай етіп ұйымдастыру қажет: мақсатты түсіну, өз іс-әрекетін жоспарлау, өзін-өзі бақылау, жұмыстың соңғы нәтижесін берілген мақсатпен салыстыру, оқулықтың анықтамалық материалын пайдалану. Баланың өз бетінше жұмыс жасау дәрежесі, әдетте, оның оқу мүмкіндіктеріне сәйкес келеді және біртіндеп артады. Әрбір балаға анықтамалық материалдарды, сөздіктерді, жадынамаларды, схемаларды кеңінен пайдалану мүмкіндігі беріледі. Барлық осы шарттар орындалған жағдайда ғана өзбетінше жұмыс балалардың танымдық белсенділігін дамыту құралына айналады.

ПДТ бар балаларды өз жұмысының сапасын оны орындау барысында да, түпкілікті нәтиже бойынша да тексеруге үйрету керек; сонымен бірге өзін-өзі бақылау қажеттілігін, орындалған жұмысқа саналы көзқарасты дамыту қажет, ол үшін сабақтарда өзін-өзі тексеруге және орындалған тапсырманы өзара тексеруге арнайы уақыт бөлу керек. ПДТ бар балалардың іс-әрекетін сыртқы ұйымдастыруды түзету үшін орындалатын жұмысқа нақты талаптар жүйесі қажет.

ПДТ бар балалармен жұмыс істейтін педагог олардың зияткерлік көмекке бейім екенін, үйренген үлгіні қабылдауды жаңа жағдайларға еркін жеткізе алатындығын ескеруі керек, бұл оқу процесі үшін ең маңызды баланың сапасын яғни, оқу қабілеті, білімді, дағдыларды, басқалардың тәжірибесін өнімді игеру қабілетін анықтайды.

Біз балаларға психикалық белсенділікті дамыту кезінде жеке түзету тәсілін қалыптастырудың негізгі технологиялық талаптарын тізімдейміз.

- Балалардың өмір сүру режимін қамтамасыз ететін бүкіл оқу процесінің жалпы түзету бағыты (сыныптың аз толымдылығы, үнемдеу режимі); жеке және топтық түзету сабақтары (даму кемшіліктерін түзету және білім олқылықтарын толтыру бойынша, логопедиялық).

- Балалардың білімді игеруге негіз болатын ойлаудың репродуктивті тәсілдерін дамыту, сонымен бірге ақпаратты аналитикалық өңдеуге, логикалық дәйектілікке, іс-әрекеттің ұтымды әдістеріне үйретуге мүмкіндік беретін тіректерді қолдану.

- Оқытудың жартылай іздеу әдісін қамтитын проблемалық тапсырмаларды пайдалану (микропроблемдық жағдай жасау, балалармен бірге осы жағдайды шешуге көмектесетін жаңа тапсырма іздеу).

- Сөйлеу медиациясы, сөйлеу негізінде нақты ақыл-ой операциялары мен іс-қимыл әдістерін мақсатты дамыту. Ақыл-ой әрекеттерін (мақсат, жоспар, әдіс, әрекет нәтижесі) жою ойлаудың жоғары ауызша-логикалық формасын дамытуға ықпал етеді.

- Баланың рефлексиясын қалыптастыру, бұл ең алдымен оқу мотивациясымен, іс-әрекеттерді түсінумен және іс-әрекеттің барысын бақылаумен байланысты.

Арнайы педагог мыналарға ықпал ететін жағдайлар жасайды: баланың алдағы жұмыс мақсаттарын қабылдауы, ақпаратты аналитикалық жалпылау алгоритмін қалыптастыру, білімді өзгертілген жағдайларға көшіру үшін жағдай жасау; балаларды шешім әдісін ішінара өз бетінше таңдау жағдайына батыру, өзін - өзі бақылауды дамыту - үлгімен салыстыру, тапсырманы қайта түсінуге оралу, өзін-өзі бағалауды дәлелдеу, өзара бағалау.

Психикалық даму тежелуі бар балалармен жұмыс жасау кезінде оқыту мен тәрбиелеуде оң динамикаға қол жеткізуге мүмкіндік беретін арнайы түзету және дамыту педагогикалық технологиялары қолданылады. Дәстүрлі және инновациялық технологиялардың сауатты үйлесуі білім алушылардың танымдық белсенділігін, шығармашылық қабілеттерін, оқу-тәрбие процесіндегі мектепке дейінгі уәждемесін дамытуды қамтамасыз етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Мамайчук, И.И. Помощь психолога ребенку с задержкой психического развития / И.И. Мамайчук, М.Н. Ильина. – СПб. : Речь, 2004.

2. Митчелл Д. Эффективные педагогические технологии специального и инклюзивного образования: главы из книги. / Д. Митчелл; пер. с англ. И.С. Аникеев, Н.В. Борисова. – Москва: РООИ «Перспектива», 2011. – 139 с.

3. Психолого-педагогическая диагностика развития детей дошкольного возраста / под ред. Е.А. Стребелевой. – М. : Полиграфсервис, 1998.

4. Екжанова Е.А., Стребелева Е.А. Коррекционно-развивающее обучение и воспитание. Программа дошкольных образовательных учреждений компенсирующего вида для детей с нарушением интеллекта. – М.: Просвещение, 2005. – 272 с.

ӘОЖ 378.24

<https://doi.org/10.53355/t6831-2614-2794-g>

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДА ЛОГОПЕДТІҢ КӘСІБИ ІС-ӘРЕКЕТІ

Галиева А.Н., Ахметжанова Е.Қ.

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: nurai_gali@mail.ru

Мақалада мектепке дейінгі ұйымдағы логопедтің кәсіби іс-әрекеті қарастырылады. Авторлар мектепке дейінгі ұйымдағы сөйлеу тілінде бұзылыстары бар балаларға инклюзивті білім беру жағдайында логопед-мұғалім жұмысының негізгі бағыттарын (түзету-білім беру қызметін сараланған (дараландырылған) ұйымдастыру, құрдастар тобындағы баланың әлеуметтік бейімделуі, түзету кеңістігін кеңейту және сөйлеу тілінде бұзылыстары бар баланы қоғам өміріне белсенді қосу, түзету процесіне қатысушылардың өзара іс-әрекеті) талдайды.